

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Харківська державна академія фізичної культури

КОСІВСЬКА СЮЗАННА ВЯЧЕСЛАВІВНА

**МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ РУХОВОГО ІНТЕЛЕКТУ
В ДІТЕЙ-СИРИТ 3–6 РОКІВ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ
ДО ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ**

УДК:[373.2.09:796.011.3] – 058.862

24.00.02 – фізична культура, фізичне виховання різних груп населення

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата наук з фізичного виховання та спорту

Харків – 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Кіровоградському державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
Бондаренко Сергій Васильович,
Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, завідувач кафедри теорії та методики олімпійського і професійного спорту.

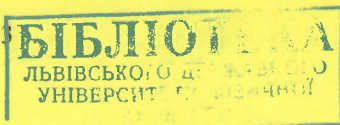
Офіційні опоненти: доктор біологічних наук, професор
Друзь Валерій Анатолійович,
Харківська державна академія фізичної культури, професор кафедри олімпійського та професійного спорту;

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент
Гвоздецька Світлана Володимирівна,
Сумський державний педагогічний університет ім. А. С.Макаренка, Інститут фізичної культури, доцент кафедри теорії та методики фізичної культури.

Захист дисертації відбудеться 30 квітня 2013 року о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.862.01 Харківської державної академії фізичної культури за адресою: 61058, м. Харків, вул. Клочківська, 99.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Харківської державної академії фізичної культури (61058, м. Харків, вул. Клочківська, 99).

Автореферат розісланий 29 березня 2013

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.С.Ашанін

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність. Соціальне сирітство відносно нове явище українського суспільства. Особливого поширення воно сягнуло в останні десятиріччя, що безспікрідавсно пов'язується з хронічною економічною, соціальною і духовною ізолю. Про масштаби проблеми свідчать джерела офіційної статистики, згідно яких в Україні нараховується понад 100 тисяч дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що перевищує показники повоєнних років.

Намагаючись відновити пріоритети загальнолюдьських цінностей і армонійного розвитку особистості, Україна у 1991 році ратифікувала Конвенцію ООН про права дитини, у якій зазначається, що дитина, яка тимчасово або постійно озбавлена сімейного оточення, має право на особливий захист і допомогу держави.

Тому, розв'язання проблеми виховання соціально депривованих дітей-сиріт є обов'язанням для всіх інститутів держави, громадських організацій, науковців.

В Україні продовжує домінувати державна система утримання, виховання та авчання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки. Система роботи ітернатних закладів є незмінною протягом десятиріч. Навіть у кращих дитячих удинках та інтернатах у вихованців спостерігається прогресування явищ емплексної депривації.

Аналіз наукових робіт, присвячений вивченню розвитку депривованих у анньому віці дітей, які виховувались у державних установах ітернатного типу, казує на ретардацію психічної, особливо інтелектуальної та рухової функцій І. Лангмейер, З. Матейчек, 1984; Л. Н. Галигузова, С. Ю. Мещерякова, 1990; . И. Брутман, 1994; М. О. Проселкова, 1996; А. Н. Голик, 2000; В. В. Лебединский, 2003; Э. Мэш, 2007; Е. Г. Алексеенкова, 2009).

Встановлено, що вони найчастіше страждають нервовопсихічними зладами – 30–80 %; на другому місці – патологія опорно-рухового апарату – до 70 %; на третьому – порушення зору і лор-органів – 23–30 %. У багатьох дослідженнях відзначається також загальна соматична ослабленість дітей І. Б. Либова, 2003; О. В. Копейкина, 2003; С. В. Гвоздецька, 2005; А. И. Ибрагимов, 2006; Л. М. Беженцева, 2006; К. В. Хлебцевич, 2007; Л. В. Дугина, 2009).

Зазначені чинники негативно характеризують фізичний та психофізіологічний ан дітей-сиріт та його подальшу динаміку, що робить перспективи успішного кільного навчання примарними. Все це знижує і погіршує траєкторію подальшого иття знедолених дітей.

Саме тому особливої ваги набирають питання розробки та обгрунтування зтодик, які активізують і спрямовано розвивають руховий інтелект, що зглядається як провідний механізм забезпечення зворотності процесів депривації дітей-сиріт, а також підготовки таких дітей до успішного шкільного навчання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно плану НДР у сфері фізичної культури і спорту іністерства освіти і науки, молоді та спорту на 2011–2015 рр. з теми «Теоретико-зтодологічні основи побудови системи масового контролю і оцінки рівня розвитку

і фізичної підготовленості контингенту обстежуваного населення» (номер державної реєстрації – 0111U000192).

Роль автора полягала у розробці та експериментальному обґрунтуванні комплексної методики розвитку рухового інтелекту депривованих соціальних сиріт в умовах державного закладу інтернатного типу.

Мета дослідження: розробити та обґрунтувати методику розвитку рухового інтелекту депривованих дітей-сиріт 3–6 років для підвищення рівня розумових здібностей у процесі підготовки до шкільного навчання.

Завдання дослідження:

1. Вивчити зв'язок між рівнем рухового інтелекту і розумовими здібностями дітей-сиріт з наслідками депривації.

2. Встановити можливість ефективно впливати на темпи розвитку розумових здібностей дітей-сиріт з наслідками комплексної депривації шляхом підвищення рухового інтелекту в умовах державних дитячих будинків інтернатного типу.

3. Визначити форми, засоби, принципи, методичні прийоми, параметри навантажень при проведенні корекційно-тренувальних занять з розвитку рухового інтелекту дітей-сиріт.

4. Вивчити вплив розробленої методики спрямованого розвитку рухового інтелекту на показники фізичної, морфофункціональної, психосоціальної готовності дітей-сиріт до навчання в загальноосвітніх школах у процесі багаторічного формуючого педагогічного експерименту.

Об'єкт дослідження: процес фізичного виховання дітей-сиріт дошкільного віку в умовах державних дитячих будинків.

Предмет дослідження: методика використання засобів, методів та принципів адаптивної фізичної культури для розвитку рухового інтелекту депривованих дітей-сиріт 3–6 років.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань застосовувались наступні методи: аналіз та узагальнення науково-методичної літератури, вивчення та аналіз даних анамнезу медичних карт дітей дошкільних закладів освіти, педагогічне спостереження занять з фізичної культури у дошкільних закладах освіти, анкетування педагогічних працівників, тестування рухової підготовленості, визначення універсального кардіореспіраторного показника (УКРП), тестування розумової сфери, включаючи психосоціальну зрілість, педагогічний експеримент, методи математичної статистики.

Наукова новизна одержаних результатів:

– уперше визначено показники комплексної (соматичної та розумової) депривованості дітей-сиріт 3–6 років на основі проявів біосоціального феномену сирітства та симптоматики «синдрому сирітства»;

– уперше застосовується ідея розвитку рухового інтелекту для подолання комплексної, насамперед, розумової, рухової, соматичної депривації соціальних сиріт, що виховуються в закладах інтернатного типу;

– уперше розроблено і обґрунтовано методику розвитку рухового інтелекту депривованих дітей-сиріт;

– уточнено поняття «руховий інтелект»;

- доповнено та уточнено прикладні функції адаптивної фізичної культури у єднанні з процесом підготовки до шкільного навчання;
- отримали подальший розвиток сучасні погляди на зв'язок між рівнем розвитку рухового інтелекту і розумовими здібностями дітей з наслідками зпривації;
- вивчено та розширено знання про вплив розвитку рухового інтелекту на вень психічного та соматичного здоров'я, фізичний розвиток та рухову дготовленість дітей.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вихованці ітячих будинків отримують можливість подолати наслідки власної депривованості, о супроводжується розгортанням та утворенням певних оздоровчих ефектів у ихічному, соматичному, руховому компонентах розвитку та підготуватися до кільного навчання, що буде необхідною передумовою їх успішної адаптації до кільних навантажень.

Результати дослідження впроваджено в навчально-виховний процес ровоградського дитячого будинку інтернатного типу для дітей дошкільного та кільного віку з копенсуючими групами «Барвінок» (акт впровадження від вересня 2009 р.), Черкаського дитячого будинку для дітей дошкільного та кільного віку копенсуючого типу Черкаської обласної Ради (акт впровадження д 5 жовтня 2011 р.), дитячого будинку сімейного типу «Надія» (с. Крупське, ровоградського р-ну, Кіровоградської обл.), (акт впровадження від 12 вересня 12 р.) а також в навчальний процес ВНЗ, зокрема, Кіровоградського обласного ситуту післядипломної педагогічної освіти імені В. Сухомлинського (акт ровадження від 12 травня 2010 р.), Кіровоградського державного педагогічного іверситету імені В. Винниченка (акт впровадження від 17 лютого 2011 р.), ркаського національного університету імені Б. Хмельницького (акт впровадження д 7 лютого 2012 р.).

Особистий внесок здобувача полягає у визначенні напрямку, мети й завдань слідження, організації та проведенні досліджень, аналізі та інтерпретації риманих даних, обґрунтуванні та розробці методики корекційно-розвивального ливу. Переважна більшість публікацій виконано одноосібно. У публікаціях, конаних у співавторстві, дисертанту належать результати експериментальних сліджень, комплексного тестування та висновки.

Апробація результатів дослідження. Основні експериментальні результати сертацийного дослідження доповідалися на міжнародних та всеукраїнських уково-практичних конференціях: «Актуальні проблеми валеологічної освіти, зичної культури й реабілітації в навчальних закладах України» (Кіровоград, 2005); «олода спортивна наука України» (Львів, 2006, 2008); «Актуальні проблеми звитку руху «Спорт для всіх: досвід, досягнення, тенденції» (Тернопіль, 2007); «ктуальні проблеми сучасної біомеханіки фізичного виховання та спорту» ернігів, 2008); «Валеологічна освіта в навчальних закладах України: стан, прямки й перспективи розвитку» (Кіровоград, 2008, 2009, 2011, 2012); «Здоровий осіб життя – здорова нація – здорове суспільство» (Кіровоград, 2011); ««Фізична льтура, спорт та здоров'я» (Харків, 2011); «Здоровий спосіб життя – здорова

людина – здорове суспільство» (Кіровоград, 2012), а також методичних семінарах для вихователів та інструкторів фізичної культури дитячих будинків інтернатного типу та дошкільних закладів Кіровоградського регіону (Кіровоград, 2009, 2010).

Публікації. Результати дослідження відображено у 14 наукових працях (4 з них одноосібні), 5 з яких – статті у наукових фахових виданнях України.

Структура і обсяг роботи. Робота складається зі вступу, шести розділів, практичних рекомендацій, висновків, додатків, списку використаних джерел та актів впровадження. Загальний обсяг роботи складає 278 сторінок, основний текст викладено на 203 сторінках, ілюстровано 31 таблицею. У дисертації використано 337 джерел, серед яких 23 іноземних авторів.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, показано зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, об'єкт, предмет, завдання, методи дослідження, розкриті наукова новизна і практичне значення отриманих результатів, особистий внесок здобувача, сфера апробації результатів дослідження, зазначено кількість публікацій, подано структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі «Проблеми корекції і розвитку дітей-сиріт у дошкільному періоді виховання» зроблено теоретичний аналіз та узагальнення наукових праць за проблемою дослідження. Висвітлені особливості психічного та фізичного розвитку, стан рухової функції та стан здоров'я дітей-сиріт дошкільного віку. Визначені складнощі адаптації соціальних сиріт до шкільного навчання. Розглянуто поняття симптомокомплексу «синдром сирітства», який формує комплексну депривованість. Уточнено поняття «руховий інтелект», що розглядається як здатність людини швидко та якісно розв'язувати рухові завдання.

Це створило підстави для розробки методики розвитку рухового інтелекту, як провідного механізму подолання синдрому сирітства засобами адаптивної фізичної культури для вихованців дитячих будинків інтернатного типу та успішної підготовки їх до шкільного навчання у загальноосвітніх школах.

Другий розділ «Методи та організація дослідження» містить опис методів і етапів дослідження, загальні відомості про контингент досліджуваних та використані методики дослідження.

Дослідження проводилось в декілька етапів продовж 2003–2009 рр.

Перший етап (2003–2004 рр.) включав аналіз науково-методичної літератури, що був спрямований на пошук і розгляд ефективних шляхів подолання комплексної депривації у дітей-сиріт дошкільного віку. Опрацьовувалась логічна схема дослідження. Підбирались адекватні поставленим завданням методи дослідження.

Тестування рухової підготовленості здійснювалося за двома напрямками. Перший напрям – *визначення рівня та динаміки координованості рухів*, яка розглядалась як вияв рухового інтелекту. Для цього застосовувались тести: комплексний тест В. М. Платонова, тест В. Й. Ляха, модифіковані для дітей дошкільного віку, а також тест І. Павліка-К. Мекоти, тест В. Я. Копилова (Л. П. Сергієнко, 2001). Другий напрям – *визначення рівня фізичної*

ідготовленості. Для цього використовувались «Державні тести і нормативи оцінки ізичної підготовленості населення України» для дітей дошкільного віку.

Для контролю за фізичними навантаженнями в процесі проведення експерименту, а також оцінки *термінової та довготривалої адаптації провідних функціональних систем* дітей 3–6 років, використовувалась методика визначення ніверсального кардіореспіраторного показника (УКРП) А. А. Василькова.

Для *тестування окремих показників розумових здібностей* використовувались аступні тести: «Рисування людини» (перше завдання тесту А. Керна-І. Ірасека), «Рисування групи точок» (третє завдання тесту А. Керна-І. Ірасека), «Комбінаторика» – модифікація тестів І. А. та О. О. Барташнікових; «Вільна пастикація» (методика Є. Я. Агаєвої), «Домалювання фігур» (методика . Торренса), «Коробка форм» (методика Л. А. Венгера), «Розрізані картинки» (методика В. В. Холмовської) – модифікація тестів О. М. Дяченко, . В. Лаврентєвої; «Знайди і викресли» (методика Р. С. Немова). *Рівень психосоціальної зрілості* досліджуваних дітей визначався за методикою . А. Банкова – модифікований для дітей-сиріт.

При тестуванні рухової підготовленості та показників розумових здібностей була модифікована п'ятибальна система оцінювання, в основу якої було покладено принцип побудови дихотомічних шкал, запропонованих В. А. Друзем (1997, 2004).

Тестування розумової працездатності проводилось методом коректурної роботи (робота з фігурними таблицями), модифікований НДІ фізіології дітей та длітків (м. Москва) для дітей дошкільного віку.

Другий етап (жовтень 2004 – травень 2005 рр.) включав *педагогічне юстереження*, яке визначало ефективність організації і проведення процесу ізичного виховання у загальних та спеціальних дитячих дошкільних закладах, *тестування*, що вивчало думки практичних працівників дошкільних установ зного типу стосовно факторів, які впливають на розумовий розвиток дитини, а кож підготовку та проведення *пілотного педагогічного експерименту* з вивчення ляхів подолання інтелектуальної депривованості дітей-сиріт 6–7 років.

Результати пілотного педагогічного експерименту засвідчили ефективність одолання інтелектуальної депривації дітей-сиріт шляхом розвитку рухового телекту. Це дало підстави щодо організації і проведення багаторічного лнгітюдинального формуючого педагогічного експерименту, мета якого полягала у одоланні комплексної депривованості дітей-сиріт.

Третій етап (вересень 2005 – травень 2008 рр.) полягав у підготовці, лганізації та проведенні багаторічного основного лнгітюдинального формуючого дагогічного експерименту. Основана група (ОГ) включала 23 особи віком 4 роки (12 хлопчиків та 11 дівчаток) вихованців дитячого будинку інтернатного пу для дітей дошкільного та шкільного віку з компенсуючими групами навчання лрвінок» м. Кіровограда. Контрольна група (КГ) була сформована з вихованців лтячого дошкільного закладу № 69 м. Кіровограда, дітей 3–4 років в кількості і осіб (13 хлопчиків та 12 дівчаток).

Четвертий етап (2008–2009 рр.) передбачав аналіз і узагальнення результатів експериментальних даних, оформлення дисертаційної роботи.

У третьому розділі «Вивчення передумов для розробки методики розвитку рухового інтелекту в дітей-сиріт 3–6 років» наведено результати педагогічних спостережень, які вказують, що існуюча у дошкільних закладах практика занять з фізичного виховання не в повній мірі використовує потенціал впливу моторики на розвиток розумових здібностей.

Результати анкетування констатують, що 75,8 % опитаних вважають, що існує тісний зв'язок між використанням фізичних вправ та розумовими здібностями, але не зовсім розуміються, в який спосіб можна реалізовувати потенціал занять з фізичного виховання для розумового розвитку вихованців.

Результати пілотного педагогічного експерименту засвідчили можливість суттєво впливати спеціально відібраними фізичними вправами на темпи розвитку розумових здібностей дітей-сиріт 6–7 років за умови значного достовірного зростання показників координаційних здібностей.

Так, покращення показників координаційних здібностей у дітей ОГ в кінці дослідження за результатами тесту Платонова за якістю виконання – на 22,9 % ($t=13,21$; $p<0,001$) та за часом виконання – на 15,9 % ($t=2,51$; $p<0,05$) призвело до покращення показників розумових здібностей в тестах «Рисування людини» – на 39,3 % ($t=3,44$; $p<0,01$) та «Комбінаторика» – на 58,3 % ($t=2,41$; $p<0,05$).

В КГ також відбулись зміни у показниках координаційних здібностей: якість виконання тесту Платонова покращилась на 17,5 % ($t=21,80$; $p<0,001$), а час виконання майже не змінився. Це призвело до менш суттєвих змін у показниках розумових здібностей у тестах «Рисування людини» – на 8,0 % ($t=0,57$; $p>0,05$) та «Комбінаторика» – на 42,3 % ($t=3,44$; $p<0,01$). При майже рівних приростах (20,1–21,1 %) показників тесту «Зрисування групи точок» достовірність зрушень була зафіксована у дітей ОГ ($t=2,50$; $p<0,05$) на противагу ($t=1,86$; $p>0,05$) дітей КГ.

Покращення показників координаційних та розумових здібностей призвело до збільшення кількісних показників розумової працездатності в обох групах: у дітей ОГ воно склало 67,9 % ($t=4,93$; $p<0,001$) проти 31,4 % ($t=1,94$; $p>0,05$) у дітей КГ; загальний коефіцієнт розумової продуктивності (Q) покращився в ОГ у 2,2 рази ($t=5,34$; $p<0,001$) проти 54,0 % ($t=2,25$; $p<0,05$) в КГ.

Принципово важливим було виявлення в ході пілотного експерименту позитивного кореляційного зв'язку між показниками координаційних та розумових здібностей, а також динаміка щільності цих зв'язків на різних етапах експерименту. На початку дослідження в КГ та ОГ був зафіксований помірний рівень позитивного зв'язку відповідно $r=0,31$ та $r=0,35$ ($p>0,05$). В кінці дослідження в ОГ щільність зв'язку сягнула середнього рівня і набула статистичної достовірності $r=0,51$ ($p<0,05$), а в КГ – навіть дещо зменшилась $r=0,27$ ($p>0,05$).

Таким чином значний корекційно-розвивальний ефект впливу розробленої методики на показники розумових здібностей дітей-сиріт 6–7 років проявляється за умови підвищення рівня координаційних здібностей в межах 25 % від початкового. Це дає підстави розглядати координаційні здібності, як прояв рухового інтелекту.

У четвертому розділі «Основи методики розвитку рухового інтелекту дітей-сиріт 3–6 років засобами фізичного виховання та арттерапії»

розкривається сутність розробленої нами методики, яка застосовується на основі як загальних, так і специфічних принципів роботи з дітьми-сиротами.

Розроблена методика пропонує весь дошкільний період перебування дітей у дитячому будинку розбити на періоди для системного педагогічного впливу на основі певних закономірностей адаптації, зворотності більшості проявів депривованості та об'єктивній необхідності підготовки дітей до успішного шкільного навчання. Усього методика включає VIII періодів, які за тривалістю співвідносяться зі своїми завданнями та спрямованістю з навчально-виховним процесом дитячого будинку-інтернату (табл. 1).

Таблиця 1

Періодизація корекційно-розвивального педагогічного впливу протягом багаторічного педагогічного експерименту

Період	Рік дослідження та назва періоду	Тривалість періоду
I	<i>Перший рік експерименту за участю дітей 3–4 років</i> Термінова адаптація до змін умов життя у дитячому будинку	3–4 тижні (індивідуально для кожної дитини)
II	Довготривала адаптація до вимог навчально-виховного та корекційно-розвивального процесу	жовтень-травень
III	Канікулярна психофізична рекреація	червень-серпень
IV	<i>Другий рік експерименту за участю дітей 4–5 років</i> Інтенсивний корекційно-розвивальний педагогічний вплив	вересень-травень
V	Канікулярна психофізична рекреація	червень-серпень
VI	<i>Третій рік експерименту за участю дітей 5–6 років</i> Інтенсивний корекційно-розвивальний вплив з елементами прикладної психофізичної підготовки до шкільної навчальної праці	вересень-грудень
VII	Прикладна психофізична підготовка до шкільного навчання	січень-травень
VIII	Заключна психофізична рекреація перед вступом до школи	червень-серпень

Завдання і спрямованість кожного періоду обумовлені стратегічною метою – психофізичною підготовкою організму дітей-сиріт до навчання у звичайних класах загальноосвітніх шкіл. В основу кожного заняття за розробленою методикою було покладено достатньо інтенсивну корекційно-розвивальну (по суті тренувальну) роботу, що призвело до утворення певного поліструктурного сліду після окремих занять та кумулятивного ефекту після системи занять.

Комплекс корекційно-розвивальних завдань рекомендованої методики вирішується через домінуючий розвиток рухового інтелекту, основу якого складають координаційні здібності. Акцентованість виховання саме рухового інтелекту ґрунтується на наступному:

1. Підвищення рівня рухового інтелекту веде за собою підвищення розумових здібностей. Це дозволяє ефективно долати наслідки інтелектуальної депривації.

2. Координаційні здібності, як складна комплексна якість, допомагають успішно здолати наслідки рухової депривації, забезпечуючи необхідний оптимальний розвиток основних фізичних здібностей.

3. Підвищення рівня координаційних здібностей забезпечить раціональне витрачання енергетичного потенціалу дитини, оскільки оптимально дозовані у часі і просторі м'язові напруження і розслаблення призведуть до збільшення загальної (розумової і фізичної) працездатності майбутніх школярів.

4. На основі досягнення високого рівня рухового інтелекту, можливо вибудувати ефективну модель прикладної психофізичної підготовки дітей-сиріт до шкільного навчання.

Розроблена методика розвитку рухового інтелекту включала три блоки форм і засобів педагогічного впливу.

Перший, блок А – ранкові корекційно-тренувальні заняття. Їх основним змістом були вправи у лазінні, гімнастичні та акробатичні (індивідуальні та групові) вправи. Заняття в ОГ проводилися три рази на тиждень тривалістю 25–35 хвилин.

Вивчення вправ цього блоку діти 3–4 років починали з елементарно простих акробатичних вправ: групування, перекати, складочки та ін. Поступово координаційна складність вправ зростала. Засвоєні вправи не «забувались», а використовувались у подальшому, як складові нових поєднань, зв'язок та комбінацій. Умови виконання вправ постійно змінювались, що сприяло формуванню пластичної навички, пристосуванню до обставин, що змінюються. Координаційне ускладнення вправ супроводжувалося підвищенням вимог щодо точності та якості їх виконання.

Особливістю процесу навчання новим рухам було те, що після розучування вправ з педагогом, подальше їх закріплення і удосконалення відбувалось через самостійне повторення у складі групи, що активізувало когнітивну сферу дитини та дозволяло реалізовувати ефекти синергетичного навчання. Дієвість методики в цілому забезпечується логічно-пов'язаним, послідовним і ефективним розв'язанням системи завдань кожного періоду.

Особливістю розробленої методики є використання арт- та спорттерапії, яка розглядалась як засіб і форма самовираження через гімнастичні, акробатичні, ігрові вправи та завдання, які вивчаються і вдосконалюються в умовах, що забезпечують підтримку дитини з метою заохочення до її особистісного зростання, розвитку і одужання через долання власних психофізичних вад. Таке комплексне використання засобів арт- і спорттерапії створює постійний стимул і мотивацію до занять, прагнення швидше оволодіти вправами і якісно виконувати комбінації в умовах глядацького залу, а отже потенційно можливих майбутніх батьків-усиновлювачів.

Другий, блок Б – заняття фізичною культурою, які проводились за розкладом навчальних занять, два рази на тиждень тривалістю 20–35 хвилин. Крім програмних вправ кожна з частин заняття містила відібрані та розроблені спеціалізовані рухливі ігри та ігрові завдання. Основний критерій підбору корекційно-розвивальних ігор полягав у акцентованому поєднанні розвитку координаційних здібностей та інших фізичних якостей з активізацією компонентів розумових здібностей (логічного мислення, уваги, пам'яті, сприйняття та інших).

Заняття першого та другого блоків проводились у різні дні тижня.

Третій блок В полягав у використанні фізкультурхвилинок під час навчальних занять. В зміст комплексів включались ігрові вправи та завдання на активізацію і розвиток психічних функцій (уваги, сприйняття, пам'яті, уваги) та розвиток психомоторики – пальчикові ігри. Вправи проводились на кожному навчальному занятті.

Таким чином у тижневому циклі ОГ мала 5 занять з акцентованим впливом на психофізичний розвиток та до 10 занять у вигляді «малих форм» психофізичного виховання у поєднанні із загальноосвітніми предметами.

З огляду на ослабленість стану здоров'я дітей-сиріт застосування засобів блоків А і Б потребують систематичного лікарсько-педагогічного контролю, що досягалось визначенням універсального кардіореспіраторного показника та його оцінки. Показники менше 3,5 та більше 6,5 вважались граничними. Аналіз узгодженості роботи серцево-судинної та дихальної систем в діапазоні навантажень 30–50 % від максимального тесту, визначеного при виконанні базових вправ, свідчить про можливість їх застосування, оскільки знаходяться в межах адаптивного потенціалу кардіореспіраторної системи.

У п'ятому розділі «Експериментальне обґрунтування ефективності формування шкільної зрілості у дітей-сиріт 3–6 років шляхом розвитку рухового інтелекту» наведено результати основного формуючого трьохрічного педагогічного експерименту, а саме: динаміку розвитку рухового інтелекту, вплив розвитку рухового інтелекту на розумові здібності та розумову працездатність, динаміку стану здоров'я та фізичного розвитку, рівень рухової функції та психосоціальної зрілості в кінці експерименту.

Показники розвитку рухового інтелекту дітей-сиріт у віці 3–4 років на початку основного педагогічного експерименту були наступні: досліджувані ОГ відставали по всім показникам від досліджуваних КГ. Так за результатами виконання тесту Ляха перевага КГ складала 32,4 % ($t=3,50$; $p<0,01$); тесту Павліка-Мекоти – 16,8 % ($t=1,71$; $p>0,05$); тесту Копилова – 25,0 % ($t=2,80$; $p<0,01$); тесту Платонова: за часом виконання – 18,4 % ($t=2,93$; $p<0,01$) і за якістю виконання – 13,0 % ($t=3,82$; $p<0,001$).

Аналіз показників розумових здібностей показує перевагу по всім проведеним гестам дітей КГ: у тесті «Рисування людини» перевага складала 26,9 % ($t=1,24$; $p>0,05$); у тесті «Зрисунання групи точок» – 25,2 % ($t=0,40$; $p>0,05$); у тесті «Коробка форм»: за часом виконання – 18,5 % ($t=1,64$; $p>0,05$), а за якістю виконання – 10,6 % ($t=0,61$; $p>0,05$); у тесті «Розрізані картинки»: за часом виконання – 27,9 % ($t=1,04$; $p>0,05$) та за якістю виконання – 25,5 % ($t=1,48$; $p>0,05$); у тесті «Знайди і

викресли»: з продуктивності уваги – 33,3 % ($t=1,79$; $p>0,05$) та стійкості уваги – 37,1 % ($t=1,73$; $p>0,05$); у тесті «Домалювання фігур» – 26,4 % ($t=0,67$; $p>0,05$).

Таким чином, рівень розвитку розумових здібностей дітей-сиріт 3–4 років на початку основного педагогічного експерименту виявився значно зниженим у порівнянні з «домашніми дітьми» на 10,6–37,1 %, але у зв'язку з досить значною варіабельністю результатів відставання між досліджуваними групами носило статистично недостовірний характер – $t=0,61$ – $1,76$; $p>0,05$.

За показниками розумової працездатності перевага дітей КГ була наступною: кількісний показник був вищим на 47,6 % ($t=2,36$; $p<0,05$); загальний коефіцієнт розумової продуктивності (Q) – на 59,8 % ($t=2,22$; $p<0,05$); якісний показник був майже однаковим в обох групах – різниця складала 5,3 % ($t=0,05$; $p>0,05$) (табл. 2).

Таблиця 2

**Рівень депривованості розвитку рухового інтелекту,
розумових здібностей та розумової працездатності в дітей-сиріт 3–4 років
на початку основного педагогічного експерименту, $X \pm m$**

Тести	ОГ(п=23)	КГ(п=25)	%	t	p
<i>Руховий інтелект</i>					
Тест Ляха, с	11,13±0,65	7,52±0,80	-32,4	3,50	<0,01
Тест Павліка-Мекоти, с	65,90±5,53	54,84±3,33	-16,8	1,71	>0,05
Тест Копилова, с	22,43±1,55	16,83±1,27	-25,0	2,80	<0,01
Тест Платонова, с	55,28±1,99	45,10±2,86	-18,4	2,93	<0,01
Тест Платонова, бали	30,7±0,9	35,3±0,8	-13,0	3,82	<0,001
<i>Розумові здібності</i>					
«Рисування людини», бали	1,3±0,3	1,8±0,2	-26,9	1,24	>0,05
«Зрисунання групи точок», бали	1,2±0,7	1,6±0,8	-25,2	0,40	>0,05
«Коробка форм», с	269,4±25,0	219,6±17,2	-18,5	1,64	>0,05
«Коробка форм», бали	1,9±0,3	2,2±0,2	-10,6	0,61	>0,05
«Розрізані картинки», с	310,1±62,0	223,6±55,0	-29,9	1,04	>0,05
«Розрізані картинки», бали	1,7±0,3	2,3±0,2	-25,5	1,48	>0,05
«Зайди і викресли», ум. од.	0,24±0,03	0,36±0,06	-33,3	1,79	>0,05
«Зайди і викресли», бали	1,6±0,3	2,6±0,4	-37,1	1,73	>0,05
«Домалювання фігур», бали	0,8±0,3	1,1±0,3	-26,4	0,67	>0,05
<i>Розумова працездатність</i>					
Кількісний показник	3,3±0,9	6,3±0,9	-47,6	2,36	<0,05
Якісний показник	3,6±1,8	3,8±4,0	-5,3	0,05	>0,05
Загальний коефіцієнт розумової продуктивності, Q	1,6±0,7	3,9±0,8	-59,8	2,22	<0,05

Кінець третього року основного педагогічного експерименту дав наступні результати (табл. 3):

Таблиця 3

**Динаміка розвитку рухового інтелекту, розумових здібностей та розумової працездатності дітей 5–6 років в кінці третього року
основного педагогічного експерименту, $X \pm t$**

Тести	ОГ (n=21)	КГ (n=25)	%	t	P
<i>Руховий інтелект</i>					
Тест Ляха, с	2,78±0,12	4,02±0,48	+30,9	2,53	<0,05
Тест Павліка-Мекоти, с	13,70±0,53	16,84±0,64	+18,7	3,69	<0,001
Тест Копилова, с	15,62±0,90	15,04±0,80	+3,7	0,48	>0,05
Тест Платонова, с	21,20±0,96	28,90±1,40	+26,6	4,53	<0,001
Тест Платонова, бали	38,2±0,3	36,6±1,0	+4,1	1,50	>0,05
<i>Розумові здібності</i>					
«Рисуння людини», бали	4,3±0,2	4,1±0,1	+6,5	1,33	>0,05
«Зрисуння групи точок», бали	4,9±0,3	4,5±0,1	+7,2	1,17	>0,05
«Комбінаторика», бали	4,3±0,2	4,2±0,1	-0,9	0,40	>0,05
«Вільна класифікація», с	89,6±8,0	101,6±7,6	+11,8	1,09	>0,05
«Вільна класифікація», бали	4,4±0,2	4,3±0,2	+2,9	0,47	>0,05
«Коробка форм», с	116,0±8,3	89,9±3,9	-22,5	2,84	<0,01
«Коробка форм», бали	3,8±0,1	4,7±0,1	-19,1	6,85	<0,001
«Розрізані картинки», с	216,2±10,9	188,0±12,1	-13,0	1,73	>0,05
«Розрізані картинки», бали	3,9±0,1	3,2±0,2	+19,5	3,50	<0,01
«Зайди і викресли», ум. од.	0,81±0,05	0,65±0,06	+19,8	2,05	<0,05
«Зайди і викресли», бали	6,1±0,4	4,7±0,5	+23,2	2,30	<0,05
«Домалювання фігур», бали	2,4±0,1	2,8±0,2	+13,3	1,76	>0,05
<i>Розумова працездатність</i>					
Кількісний показник	10,8±1,4	10,7±0,8	+0,9	0,06	>0,05
Якісний показник	2,2±1,2	6,6±2,8	+66,7	1,44	>0,05
Загальний коефіцієнт розумової продуктивності, Q	9,0±1,5	6,6±0,9	+26,2	1,34	>0,05

Переважа дітей ОГ у показниках рухового інтелекту складала: у виконанні есту Ляха – 30,9 % ($t=2,53$; $p<0,05$); у виконанні тесту Павліка-Мекоти – 18,7 % ($t=3,69$; $p<0,001$); у виконанні тесту Платонова: за часом виконання – 26,6 % ($t=4,53$; $p<0,001$) та за якістю виконання – 4,1 % ($t=1,50$; $p>0,05$). У виконанні тесту Копилова діти з ОГ практично зрівнялися з показниками КГ, оскільки різниця складала 3,7 % ($t=0,48$; $p>0,05$). Таким чином діти ОГ не тільки зрівнялися за досліджуваними показниками рухового інтелекту з КГ, а й мали в кінці третього року статистично достовірну перевагу в діапазоні 18,7–30,9 % ($t=2,53$ – $4,53$; $p<0,05$ – $0,001$) у більшості використаних тестів.

За показниками розумових здібностей перевага дітей ОГ у семи показниках естів в кінці третього року експерименту складала: у тесті «Рисуння людини» 5 % ($t=1,33$; $p>0,05$); у тесті «Зрисуння групи точок» 7,2 % ($t=1,17$; $p>0,05$); у есті «Вільна класифікація»: за часом виконання тесту – 11,8 % ($t=1,09$; $p>0,05$) та за кістю виконання – 2,9 % ($t=0,47$; $p>0,05$); у тесті «Розрізані картинки» за якістю виконання 19,5 % ($t=3,50$; $p<0,01$); у тесті «Знайди і викресли»: у показнику продуктивності уваги – 19,8 % ($t=2,05$; $p<0,05$) та показнику стійкості уваги – 23,2 % ($t=2,30$; $p<0,05$).

Наведені дані стверджують стабільність тенденції пришвидшеного розвитку самих різних показників розумових здібностей, тобто ефективності педагогічного процесу щодо подолання наслідків психічної депривації дітей-сиріт ОГ.

Порівняльний аналіз міжгрупових результатів розумової працездатності досягнутих в кінці третього року експерименту дав наступне: кількісний показник в обох групах був практично однаковим – різниця складала 0,9 % ($t=0,06$; $p>0,05$). Якісний показник був кращим в ОГ на 66,7 % ($t=1,44$, $p>0,05$), а загальний коефіцієнт розумової продуктивності – на 26,2 % ($t=1,34$; $p>0,05$).

Загалом розвиток розумової працездатності в ОГ та її показники в кінці основного педагогічного експерименту свідчить про те, що вони відповідають в цілому рівню показників шкільної зрілості. Це вказує на певний прийнятний рівень функціональної готовності розумової сфери дітей-сиріт до шкільного навчання, згідно рівнів розумової працездатності, визначених НДЦ фізіології дітей та підлітків.

Поглибленими медичними оглядами встановлено, що в дітей ОГ протягом трьохрічного експерименту відбулися позитивні зрушення в стані здоров'я (табл. 4).

Таблиця 4

Нозологічний аналіз функціональних порушень та захворювань дітей-сиріт 3–6 років протягом основного педагогічного експерименту

Нозологія порушень та захворювань	Показники рівнів захворювань			
	Початок експерименту (n=23)		Кінець експерименту (n=21)	
	Кількість	%	Кількість	%
Порушення психофізичного розвитку	11	47,8	1	4,8
Порушення опорно-рухового апарату	10	43,5	1	4,8
Інфекційні захворювання	5	21,7	–	–
Зорові порушення	2	8,7	–	–
Порушення лор-органів	1	4,3	–	–

З 11 початкових діагнозів порушення психофізичного розвитку, 10 при проходженні заключного медогляду були зняті.

Позитивна динаміка поліпшення стану здоров'я дітей ОГ дозволила лікарям суттєво змінити розподіл на відповідні групи здоров'я в кінці основного педагогічного експерименту (табл. 5).

Таблиця 5

Динаміка розподілу за групами здоров'я дітей-сиріт 3–6 років протягом основного педагогічного експерименту

Етапи дослідження	Групи здоров'я		
	I	II	III
Початок експерименту (n=23)	2	16	5
Кінець експерименту (n=21)	2	18	1

Отримані основні результати педагогічного експерименту дають підстави стверджувати, що спрямований взаємозв'язок рухового інтелекту та розумових здібностей призводить до оздоровлення психоневрологічної сфери дітей.

Протягом всього педагогічного експерименту діти ОГ кожні шість місяців зоходили поглиблений медичний огляд, який включав вимірювання показників юсту та маси тіла (табл. 6).

Таблиця 6

**Динаміка фізичного розвитку дітей 3–6 років
протягом основного педагогічного експерименту, $\bar{X} \pm m$**

Показники фізичного розвитку	Перший рік експерименту		Другий рік експерименту		Третій рік експерименту	
	I півріччя	II півріччя	III півріччя	IV півріччя	V півріччя	VI півріччя
<i>Хлопчики ОГ</i>						
ріст (см)	99,0±1,0	101,0±1,0	103,0±1,1	105,0±1,2	109,0±1,2	113,0±1,3
іаса (кг)	14,8±0,5	15,4±0,4	16,0±0,5	16,7±0,5	18,6±0,6	20,2±0,6
<i>Хлопчики КГ</i>						
ріст (см)	94,4±1,3	99,7±1,2	102,1±1,2	104,8±1,2	110,1±1,0	114,0±0,8
іаса (кг)	17,0±0,3	17,8±0,3	18,6±0,3	19,7±0,3	21,4±0,3	23,4±0,3
<i>Дівчата ОГ</i>						
ріст (см)	104,0±1,5	105,0±1,5	107,5±1,5	109,0±1,3	115,0±0,8	117,0±1,2
іаса (кг)	16,8±0,4	17,4±0,4	18,1±0,4	19,0±0,3	19,9±0,2	21,2±0,3
<i>Дівчата КГ</i>						
ріст (см)	101,5±1,1	104,5±1,0	106,8±1,1	110,1±0,8	113,1±0,9	121,7±0,8
іаса (кг)	17,9±0,2	18,9±0,2	19,9±0,2	20,7±0,3	21,6±0,3	22,5±0,2

У хлопчиків ОГ протягом всього основного експерименту в кожному півріччі юстерігалася позитивна динаміка середньогрупових приростів зросту і маси тіла. показниках зросту прирости у I–VI півріччях відповідно складали 2,02; 1,98; 1,94; 81; 3,67 %. Збільшення ваги складало 4,05; 3,90; 4,38; 11,38; 8,60 %.

У дівчаток ОГ протягом основного педагогічного експерименту теж еструвалася позитивна динаміка фізичного розвитку за показниками ростових приростів у кожному півріччі. Темпи збільшення зросту складали 0,96; 2,38; 40; 5,50; 1,74 %, а темпи збільшення ваги відповідно 3,57; 4,02; 4,97; 4,74; 6,53 %.

Показники зросту та маси тіла як у хлопчиків так і у дівчаток ОГ були шшими, ніж показники дітей КГ. Але загалом порівняння росто-вагових показників зичного розвитку дітей ОГ в кінці основного експерименту з даними фізичного звитку дітей центральних регіонів України дозволяє стверджувати, що динаміка зичного розвитку за темпами приростів є дещо зниженою, але не дефіцитарною, о характерно для депривованих дітей-сиріт дошкільного віку.

Депривованість рухової функції досліджуваних дітей-сиріт полягала у агментарному відставанні рівня розвитку деяких рухових якостей та рівня юрмованості основних рухових умінь та навичок на 30 % у дівчаток та 37 % у опчиків. Найбільш вразливими для депривації рухової функції виявилися видкісні здібності, гнучкість та координаційні здібності.

Рівень фізичної підготовленості дітей ОГ за результатами виконання ржавних тестів в кінці основного педагогічного експерименту вказує на повне

подолання їх рухової депривації, оскільки в більшості контрольних вправ вони мали певну перевагу над дітьми КГ (табл. 7).

Таблиця 7

**Рівень фізичної підготовленості дітей 5–6 років
в кінці основного педагогічного експерименту, $X \pm t$**

Досліджувані	Стрибок у довжину з місця, см	Згинання і розгинання рук в упорі лежачи, рази	Піднімання в сід за 1 хв, рази	Біг на 30 м, с	Човниковий біг 4x9 м, с	Нахил тулуба вперед, сидячи, рази
<i>Хлопчики</i>						
ОГ (n=10)	119,6±3,7	12,7±1,3	22,1±1,7	6,68±0,17	13,02±0,21	10,0±1,0
КГ (n=13)	128,9±3,1	11,7±0,5	19,1±0,4	6,85±0,14	13,26±0,17	9,7±1,2
<i>Дівчата</i>						
ОГ (n=11)	113,6±4,1	9,6±1,1	26,8±0,8	6,74±0,53	13,60±0,14	8,9±0,8
КГ (n=12)	111,8±2,2	5,7±1,0	19,4±0,7	7,36±0,18	13,99±0,16	11,4±0,7

Перевага ОГ була майже в усіх тестах та набула статистичної значущості у хлопчиків: біг на 30 м ($t=3,40$; $p<0,01$) і човниковий біг ($t=3,43$; $p<0,01$), та у дівчат: піднімання тулуба в сід ($t=7,25$; $p<0,001$) і човниковий біг ($t=7,80$; $p<0,001$).

Результати Державних тестів в цілому засвідчують перевагу дітей ОГ, яка сягає 24 балів у хлопчиків і 25 балів у дівчаток проти 22 та 21 балів відповідно у хлопчиків і дівчаток КГ, що підкреслює тенденцію до переваги у розвитку рухової функції за показниками проявів основних фізичних здібностей дітей-сиріт, які займалися за експериментальною програмою.

Отримані результати у спрямованому розвитку розумових здібностей, розумової працездатності, рухової функції, поліпшення динаміки показників фізичного розвитку та психосоматичного здоров'я позитивно позначились на рівні психосоціальної зрілості досліджуваних ОГ (табл. 8).

Таблиця 8

**Рівень психосоціальної зрілості дітей 6 років
в кінці основного педагогічного експерименту, $X \pm t$**

Досліджувані	Показник психосоціальної зрілості, бали	Розподіл за рівнями зрілості, %		
		високий	середній	низький
ОГ (n=21)	22,6±0,4	42,9	52,4	4,7
КГ (n=25)	23,4±0,3	44,0	56,0	-

Отримані дані вказують, що за своїм рівнем психосоціального розвитку діти ОГ статистично не відрізняються від КГ, оскільки різниця набраних балів за методикою С.А. Банкова складає 3,4 % ($t=1,60$; $p>0,05$).

Характеристика розподілу на градації отриманих результатів свідчить, що основний масив результатів в обох групах досліджуваних зосереджений на середньому рівні і складає більшу половину досліджуваних дітей. Таким чином

сягнуті вихованцями дитячого будинку показники психосоціальної зрілості слід зглядати як успішні, тобто такі, що наближені до «домашніх» дітей.

У шостому розділі «Аналіз та узагальнення результатів досліджень» освітлено ступінь повноти вирішення представленої проблеми, узагальнено і аналізовано результати досліджень. Отримано три групи даних.

До першої групи відносяться результати досліджень, які отримані *вперше*: значені показники комплексної депривованості дітей-сиріт 3–6 років на основі явів біосоціального феномену сирітства та симптоматики «синдрому сирітства»; алізована ідея розвитку рухового інтелекту для подолання комплексної, самперед, розумової депривованості соціальних сиріт, що виховуються в гернатних закладах; розроблено і обґрунтовано методику розвитку рухового гелекту дітей-сиріт 3–6 років для підготовки до успішного навчання у гальноосвітніх закладах.

До другої групи віднесені результати, які *доповнюють* знання про вплив звтку рухового інтелекту на рівень психічного та соматичного здоров'я: F. Powell, 1989; И. В. Дубровина, А. Г. Рузская, 1990; И. А. Коробейников, 1990; Д. Козловская, 1995; Т. Н. Осипенко, 1996; М. О. Проселкова, 1996; N. Bluechard, 1995; Л. М. Беженцева, 2006; К. В. Хлебцевич, 2007; Л. В. Дугіна, 09, 2010).

Уточнено поняття «руховий інтелект» згідно теорії множинності проявів гелекту (Н. Gardner, 1983; R. J. Sternberg, 1985; М. О. Бернштейн, 1991; А. Холодная, 1997; Г. Доман, 1999; А. В. Букалов, 2001; М. В. Лебедева, 2010); *повнено та уточнено* прикладні функції адаптивної фізичної культури у єднанні з процесом підготовки до шкільного навчання (С. П. Евсєєв, В. Шапкова, 2000; В. М. Шмаргун, 2000; Л. В. Шапкова, 2003; О. М. Лєсько, 04; Л. Л. Харченко, 2004; С. В. Гвоздецька, 2005; Н. В. Фирсанова, 2005).

До третьої групи віднесено результати, які *підтверджують* зв'язок рухового гелекту з розумовою сферою дітей (Г. Доман, 1996; D. Glenister, 1996; В. Клименко, 1996; Л. Брайт, 1997; Р. Дж. Стернберг, 2002; Д. А. Вишнікин, 2004; А. Пивовар, 2005).

ВИСНОВКИ

1. Теоретичний аналіз соціальних, психологічних, медико-біологічних пектів механізмів формування проблеми соціального сирітства дозволяє верджувати, що дієвий корекційно-розвивальний педагогічний вплив, рямований на подолання комплексної депривованості дітей дошкільного віку (птомомокомплекс біосоціального феномену сирітства), цілком можливий при ові якомога раннього розвитку рухового інтелекту дитини.

2. Результати пілотного педагогічного експерименту виявили позитивний реляційний зв'язок між показниками координаційних та розумових здібностей ей, який підвищується зі зростанням рівня координаційних здібностей ($r=0,51$; $0,05$). Так в ОГ збільшення показників координаційних здібностей за зультатами тесту Платонова: за якісним показником – на 22,9 % ($p<0,001$) та за сом виконання – на 15,9 % ($p<0,05$) призвело до підвищення показників зумових здібностей у тесті «Рисуння людини» – на 39,3 % ($p<0,01$), «омбінаторика» – на 58,3 % ($p<0,05$), «Зрисуння групи точок» – на 21,1 % ($p<0,05$). В КГ координаційні здібності покращились за якісним показником на 5,5 % ($p<0,001$), а час виконання – майже не змінився, що зумовило менш виразні

зрушення в темпах розвитку розумових здібностей та відповідно слабкий кореляційний зв'язок ($r=0,27$; $p>0,05$).

3. На основі проведеного пілотного педагогічного експерименту була розроблена та обґрунтована комплексна методика розвитку рухового інтелекту, основу якого складають координаційні здібності, дітей-сиріт 3–6 років. Методика включає VIII періодів, що враховують закономірності адаптації дітей до режиму навчання і відпочинку у державних дитячих будинках інтернатного типу.

Підбір і апробація форм, засобів, провідних принципів, спеціальних методичних прийомів, параметрів навантажень при виконанні корекційно-тренувальних вправ та ігрового матеріалу, участь у спортивно-масових заходах (спорттерапія) та урочистостях і святах (арттерапія) на кожному з етапів обумовлювались стратегічною метою – психофізичною підготовкою до навчання у загальноосвітній школі.

Параметри навантажень при проведенні занять за розробленою методикою мають знаходитись у межах 3,5–6,5 універсального кардіореспіраторного показника. Аналіз узгодженості роботи серцево-судинної та дихальної систем в діапазоні навантажень 30–50 % від максимального тесту, визначеного при виконанні базових вправ, свідчить про можливість їх застосування, оскільки знаходяться в межах адаптивного потенціалу кардіореспіраторної системи.

4. Результати основного трьохрічного педагогічного експерименту доводять, що стан комплексної депривованості дітей-сиріт, насамперед, розумових здібностей, може бути подоланий через розвиток рухового інтелекту, рівень якого в ОГ практично зрівнявся в кінці другого року експерименту з показниками КГ. Подальший розвиток рухового інтелекту (третій рік основного експерименту показав перевагу над КГ) в тестах Ляха – на 30,9 % ($p<0,05$), Павліка-Мекоти – на 18,7 % ($p<0,001$), Копилова – на 3,7 % ($p>0,05$), Платонова: за часом виконання – на 26,6 % ($p<0,001$) та якістю виконання – на 4,1 % ($p>0,05$), що створює системний ефект пришвидшеного розвитку показників «шкільної зрілості».

Досягнуте підвищення рівня рухового інтелекту стає своєрідним катализатором розвитку розумових здібностей дітей ОГ. Порівняння міжгрупових темпів розвитку розумових здібностей показує, що в кінці третього року експерименту у семи з дванадцяти показників вони були вищими у дітей ОГ: у тесті «Рисуння людини» 6,5 % ($p>0,05$); у тесті «Зрисуння групи точок» – 7,2 % ($p>0,05$); у тесті «Вільна класифікація»: за часом виконання – 11,8 % ($p>0,05$) та якістю виконання – 2,9 % ($p>0,05$); у тесті «Розрізані картинки» за якістю виконання 19,5 % ($p<0,01$); у тесті «Знайди і викресли»: у показнику продуктивності уваги – 19,8 % ($p<0,05$) та стійкості уваги – 23,2 % ($p<0,05$).

Результати третього року експерименту, характерні однотипністю динаміки розвитку показників розумової сфери в ОГ і КГ, що вказує на долання депривації розумових здібностей. Так мінімальні прирости результатів спостерігалися у часовому параметрі тесту «Розрізані картинки» – відповідно 6,7 % ($p>0,05$) і 4,1 % ($p>0,05$), а максимальні у тесті «Коробка форм», де часові параметри склали відповідно 40,8 % ($p<0,001$) і 43,5 % ($p<0,001$).

Основний педагогічний експеримент виявив, що розвиток рухового інтелекту, поліпшуючи показники розумових здібностей, позитивно впливає на рівень розумової працездатності в цілому та її компонентів. Так результати третього року показують, що за кількісним показником результати в обох групах були практично однаковими – різниця складала 0,9 % ($p>0,05$). Якісний показник був вищим у дітей ОГ на 66,7 % ($p<0,05$), а загальний коефіцієнт розумової продуктивності – на 26,2 % ($p>0,05$).

5. Результати основного експерименту підтверджують, що зміцнення аемозв'язку рухового інтелекту та розумових здібностей призводить:

– до оздоровлення психоневрологічної сфери дітей-сиріт – з 11 діагнозів рушення психофізичного розвитку, поставлених на початку дослідження, 10 при проходженні заключного медогляду були зняті;

– до поліпшення темпів фізичного розвитку за рахунок помірно-рівномірного збільшення росто-вагових показників, що дозволяє стверджувати, що динаміка зичного розвитку є дещо зниженою, але не дефіцитарною;

– до покращення рівня фізичної підготовленості дітей ОГ, які за результатами виконання Державних тестів вказують на повне подолання рухової депривації, скільки в більшості контрольних вправ вони мали перевагу на дітьми КГ, що була статистичної значущості у хлопчиків у тестах: біг на 30 м ($p < 0,01$) і овниковий біг ($p < 0,01$) та в дівчат у тестах: піднімання тулуба в сід ($p < 0,001$) і овниковий біг ($p < 0,001$).

6. Отримані в результаті основного експерименту дані вказують, що за своїм внем психосоціального розвитку діти ОГ статистично не відрізняються від КГ, кількі різниця набраних балів за методикою С. А. Банкова складає 3,4 % ($t = 1,60$; $> 0,05$). Розподіл отриманих результатів на градації свідчить, що основний масив зультатів досліджуваних зосереджений на середньому рівні і складає більшу оловину дітей основної та контрольної груп. Таким чином досягнуті показники сихосоціальної зрілості дітей-сиріт слід розглядати як успішні, тобто такі, що ближені до «домашніх» дітей.

Перспективний напрям подальших наукових досліджень полягає в розробці етодик розвитку рухового інтелекту дітей-сиріт дошкільного віку в залежності від гупеня та профілю депривованості.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати

1. Косівська С. В. Удосконалення розумових здібностей дітей 6–7 років із тримкою психічного розвитку шляхом підвищення рівня рухового інтелекту собами фізичного виховання / С. В. Косівська, С. В. Бондаренко // Молода юртивна наука України : [збірник наукових праць з галузі ФК та спорту]. – Львів, 06. – Випуск 10. – Том 4. – С. 207–212.

Здобувачеві належить організація і проведення тестування координаційних здібностей та електуальної сфери дітей дошкільного віку, аналіз результатів, підготовка статті до друку.

2. Косівська С. В. Вивчення передумов розвитку рухового інтелекту у дітей-ірт дошкільного віку засобами фізичного виховання / С. В. Косівська // Молода ртивна наука України : [збірник наукових праць з галузі ФК та спорту]. – Львів, 08. – Випуск 12. – Том 2. – С. 120–124.

3. Косівська С. В. Корекційна спрямованість фізичного виховання на телектуальний розвиток дітей-сиріт 6–7 років в контексті підготовки до шкільного авчання / С. В. Косівська // Актуальні проблеми сучасної біомеханіки фізичного іховання та спорту : [збірник наукових праць ЧДІУ ім. Т. Г. Шевченка] : Серія : дагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. – Чернівці, 2008. – Вісник № 54. – . 107–109.

4. Косівська С. В. Вплив розвитку рухового інтелекту на розумову ацепздатність дітей-сиріт 6–7 років / С. В. Косівська, С. В. Бондаренко //

Слобожанський науково-спортивний вісник : [наук.-теор.журн.] – Харків : ХДАФК, 2011. – № 4. – С. 93–96.

Здобувачеві належить аналіз показників розумової працездатності дітей дошкільного віку, підготовка статті до друку.

5. Косівська С. В. Вплив розвитку рухового інтелекту на показники розумових здібностей дітей-сиріт 3–6 років в процесі підготовки до шкільного навчання / С. В. Косівська // Слобожанський науково-спортивний вісник : [наук.-теор.журн.] – Харків : ХДАФК, 2012. – № 3. – С. 131–134.

Опубліковані праці апробаційного характеру

6. Косівська С. В. Вплив фізичних вправ на інтелектуальні здібності дітей 6–7 років / С. В. Косівська // Актуальні проблеми валеологічної освіти, фізичної культури й реабілітації в навчальних закладах України : [збірник наукових праць IV Всеукраїнської студентської наукової конференції]. – Кіровоград, 2005. – С. 51–56.

7. Косівська С. В. Зв'язок між розумовими здібностями дітей дошкільного віку та проявами моторного інтелекту в процесі фізичного виховання / С. В. Косівська // Актуальні проблеми розвитку руху Спорт для всіх : досвід, досягнення, тенденції : [матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції]. – Тернопіль, 2007. – Том 2. – С. 18–22.

8. Косівська С. В. Рухові резерви інтелектуального виховання дітей дошкільного віку / С. В. Косівська // Педагогічний вісник. – Кіровоград, 2007. – № 4. – С. 41–45.

9. Косівська С. В. Фізичне виховання як фактор підготовки дітей-сиріт до шкільного навчання / С. В. Косівська // Валеологічна освіта в навчальних закладах України : стан, напрямки й перспективи розвитку : [збірник наукових праць XIV Всеукраїнської науково-практичної конференції КДПУ ім. В. Винниченка]. – Кіровоград, 2008. – Частина 2. – С. 72–76.

10. Косівська С. В. Соціально-біологічні аспекти комплексної депривації дітей-сиріт дошкільного віку / С. В. Косівська // Валеологічна освіта в навчальних закладах України : стан, напрямки й перспективи розвитку : [збірник наукових праць XV Всеукраїнської науково-практичної конференції КДПУ ім. В. Винниченка]. – Кіровоград, 2009. – С. 255–259.

11. Косівська С. В. Медичні та психосоціальні аспекти сутності проблеми сирітства та шляхи її розв'язання засобами адаптивної фізичної культури / С. В. Косівська // Валеологічна освіта в навчальних закладах України : стан, напрямки й перспективи розвитку : [збірник наукових праць XVII Всеукраїнської науково-практичної конференції КДПУ ім. В. Винниченка]. – Кіровоград, 2011. – С. 298–303.

12. Косівська С. В. Основи методики психофізичного розвитку дітей-сиріт 3–6 років засобами фізичного виховання / С. В. Косівська // Валеологічна освіта в навчальних закладах України : стан, напрямки й перспективи розвитку : [збірник наукових праць XVIII Всеукраїнської науково-практичної конференції КДПУ ім. В. Винниченка]. – Кіровоград, 2012. – С. 261–264.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

13. Косівська С. В. Теоретико-методичні засади побудови оздоровчо-розвивальної роботи з дітьми-сиротами дошкільного віку на основі використання

обів адаптивного фізичного виховання / С. В. Косівська // Здоровий спосіб життя – здорова нація – здорове суспільство : [матеріали II Всеукраїнської науково-актичної конференції]. – Кіровоград, 2011. – С. 112–115.

14. Косівська С. В. Проблеми інтелектуального виховання дітей дошкільного віку засобами фізичного виховання / С. В. Косівська // Здоровий спосіб життя – здорова людина – здорове суспільство : [матеріали III Міжнародної науково-актичної конференції]. – Кіровоград, 2012. – С. 122–125.

АНОТАЦІЇ

Косівська С. В. Методичні основи розвитку рухового інтелекту у дітей-сиріт 3–6 років в процесі підготовки до шкільного навчання засобами фізичного виховання. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня кандидата наук з фізичного виховання та спорту за спеціальністю 24.00.02 – Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення. – Харківська державна академія фізичної культури МОНмолодьспорту України, Харків, 2013.

Об'єкт дослідження – процес фізичного виховання дітей-сиріт дошкільного віку в умовах державних дитячих будинків.

Мета дослідження – розробити та обґрунтувати методику розвитку рухового інтелекту депривованих дітей-сиріт 3–6 років для підвищення рівня розумових здібностей в процесі підготовки до шкільного навчання.

Дисертацію присвячено проблемі подолання комплексної, насамперед, інтелектуальної, рухової, соматичної депривації дітей-сиріт 3–6 років в процесі підготовки до шкільного навчання шляхом розвитку рухового інтелекту на заняттях фізичного виховання в умовах державних закладів інтернатного типу.

Дослідження створює уявлення про особливості стану здоров'я, фізичного розвитку, сформованості психічних функцій та фізичну підготовленість дітей-сиріт 3–6 років в порівнянні зі звичайними дітьми.

Вивчено зв'язок між рівнем рухового інтелекту і розумовими здібностями дітей-сиріт з наслідками депривації. Експериментальним шляхом встановлено можливість ефективно впливати на темпи розвитку розумових здібностей дітей-сиріт з наслідками комплексної депривації шляхом підвищення рухового інтелекту в умовах державних дитячих будинків інтернатного типу. Визначено форми, засоби, принципи, методичні прийоми, параметри навантажень при проведенні корекційно-виховальних занять з розвитку рухового інтелекту дітей-сиріт. Визначено вплив одикої спрямованого розвитку рухового інтелекту на показники фізичної, психофункціональної, психосоціальної готовності дітей-сиріт до навчання у загальноосвітніх школах.

Ключові слова: комплексна депривація, діти-сироти, руховий інтелект, умови здібності, шкільне навчання.

Косивская С. В. Методические основы развития двигательного интеллекта у детей-сирот 3-6 лет в процессе подготовки к школьному обучению средствами физического воспитания. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата наук по физической культуре и спорту по специальности 24.00.02 – Физическая культура, физическое воспитание различных групп населения. – Харьковская государственная академия физической культуры МОНмолодьспорта Украины, Харьков, 2013.

Диссертационная работа посвящена проблеме преодоления комплексной, прежде всего, интеллектуальной, двигательной, соматической депривации детей-сирот 3–6 лет в процессе подготовки к школьному обучению путем развития двигательного интеллекта на занятиях по физическому воспитанию в условиях государственных заведений интернатного типа.

Объект исследования – процесс физического воспитания детей-сирот дошкольного возраста в условиях государственных детских домов.

Цель исследования – разработать и обосновать методику развития двигательного интеллекта депривированных детей-сирот 3–6 лет для повышения умственных способностей в процессе подготовки к школьному обучению.

Научная новизна исследования: впервые определены показатели комплексной (соматической и умственной) депривированности детей-сирот 3–6 лет на основании проявлений биосоциального феномена сиротства и симптоматики «синдрома сиротства»; используется идея развития двигательного интеллекта для преодоления комплексной, прежде всего, интеллектуальной, двигательной, соматической депривации социальных сирот, которые воспитываются в учреждениях интернатного типа; разработана и обоснована методика развития двигательного интеллекта депривированных детей-сирот; уточнено понятие «двигательный интеллект»; уточнены и дополнены прикладные функции адаптивной физической культуры в сочетании с процессом подготовки к школьному обучению; получили дальнейшее развитие современные взгляды на связь между уровнем развития двигательного интеллекта и умственными способностями детей с последствиями комплексной депривации; изучено и расширено знание про влияние развития двигательного интеллекта на уровень психического и соматического здоровья, физическое развитие и физическую подготовленность детей.

Во введении обоснована актуальность темы, определены цель, задачи, объект, предмет и методы исследования, раскрыта научная и практическая значимость работы, отображены личный вклад диссертанта и результаты апробации исследования.

В первом разделе представлены анализ и обобщение научно-методической литературы с целью изучения теории и практики изучаемых вопросов.

Во втором разделе детализировано использование методов, которые адекватны задачам исследования и показаны организация и этапы его проведения.

В третьем разделе представлены результаты педагогического наблюдения за занятиями физической культурой детей дошкольного возраста, анкетирование педагогических работников государственных дошкольных заведений, результаты предварительного педагогического эксперимента, установлено взаимосвязь развития координационных и умственных способностей детей 6–7 лет.

В четвертом разделе раскрывается суть разработанной методики. Обозначены общие и специфические принципы работы с детьми-сиротами. Предложено весь дошкольный этап пребывания детей в детском доме разбить на VIII периодов для системного педагогического влияния на основе определенных закономерностей адаптации, оборотности большинства проявлений депривированности и необходимости подготовки детей к успешному школьному обучению. Каждый период совпадает по своим заданиям и направленностью с учебно-воспитательным процессом детского дома-интерната.

Обозначены формы, средства, принципы, методические приемы и параметры нагрузок представленной методики развития двигательного интеллекта детей-сирот.

В пятом разделе представлены результаты основного педагогического эксперимента: динамика развития двигательного интеллекта, влияние развития

двигательного интеллекта на умственные способности и умственную работоспособность, динамика состояния здоровья и физического развития, уровень двигательной функции и психосоциальной зрелости в конце эксперимента.

В шестом разделе проанализированы и обобщены результаты исследования, представлены три группы данных, полученных в результате исследования.

В практических рекомендациях изложены рекомендации, выработанные в процессе нашего исследования, а также подана экспериментальная методика.

Выводы подтверждены данными тестовых обследований и результатами внедрения в практику государственных дошкольных заведений интернатного типа.

Ключевые слова: комплексная депривация, дети-сироты, двигательный интеллект, умственные способности, школьное обучение.

Kosivska S.V. Methodic bases of development of motional intellect orphaned children 3-6 years old in the preparatory process for school training by means of physical education. – As a manuscript.

The dissertation for a candidate's degree in physical education and sport on specialty 24.00.02 – Physical culture, physical training of different groups of population. – Arkiv State Academy of Physical Culture, Ministry of Education and Science, Youth and Sport of Ukraine, Kharkiv, 2013.

The object of the research is the process of orphaned children physical education of preschool age in conditions of state orphanages.

The aim of the research is to develop and substantiate the methodology of motional intellect development of 3–6 years old orphans to increase the level of mental abilities in preparatory process for school training.

The dissertation is devoted to a problem of overcoming the complex, intellectual, motional, somatic deprivation of orphans 3–6 years old orphans in its preparatory process for school training by developing motional intellect on employments of physical education in conditions of state orphanages.

The investigation gives an idea about the peculiarities of health, physical development, formation of mental functions and physical preparedness of 3-6 years old orphans that compared to conventional children.

The dissertation studied the connections between level of motional intelligence and mental abilities of orphans with the consequences of deprivation. The author experimentally found an opportunity effectively influence the rate of development of mental abilities of orphans with the consequences of complex motor deprivation by raising intellect in conditions of state orphanages. The research defined the forms, means, principles, techniques, and loading parameters for conducting correctional and developing trainings of orphaned children aiming to raise their motional intellect. The investigator also found out the influence of the aimed motional intellect development methodology to indices of the physical, morphofunctional, and psychosocial orphaned children preparedness to study in secondary schools.

Key words: complex deprivation, orphaned children, motional intellect, mental abilities, school training.